

ტერასული მევენახეობა სამსხე-ჯავახეთში

თინა იველაშვილი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი

Summary Terrace Viticulture In Samtskhe-Javakheti

Villages in Javakheti (Saro, Khizabavra, Toloshi, Khertvisi, Shvidrevanta, Gelsunda, and so on) had terraces and vineyards mainly in the gorge of the river Mtkvari. But villages Saro and Khizabavra were distinguished among them.

Viticulture and winery held one of the most important places in family farming. It is seen from the activity of the male member of the family who was busy in it.

Local species of grapes planted on the terraces (Bezhan, Kharistvala, Tskhenis Dzudzu and so on) and fruit (mulberry, pears, apples and others) and different kind of products made from them were sold on the markets not only in Georgia but in Europe and Asia . And the requirements were quite high.

Unfortunately, the above mentioned terraces are abandoned and destroyed. The walls are ruined , gardens are dried up and cut down, the ground is turned into a winter pasture.

Nowadays, terrace viticulture could be renewed freely with its unique local vine species if the State is interested in it . We focus our attention on this branch of agriculture because it always was both strong economical and spiritual base of native population of Georgia.

* * * * *

ადრეული ხანიდანვე მესხეთში ტერასული მევენახეობის მაღალი კულტურული დონის არსებობის შესახებ არაერთი წერილობითი ცნობაა შემონახული. ქართველი მიწის მოქმედისა და სოფლის მეურნის დამახასიათებელი თვისება, შრომის მოყვარეობა და მევენახეობა-მეხილეობით გატაცება უკვე VI ს. ბიზანტიელ ისტორიკოსს პროკოფი კესარიელს შეუნიშნავს და თავის საისტორიო ნაშრომში აქვს კიდევ დაფიქსირებული. მისი სიტყვით, მესხეთში ამ რეგიონის მთა-გორიანობის მიუხედავად, აქაურ მკვიდრთ თავიანთი შრომითა და ცოდნით ვითარცა დახელოვნებულ მიწათმოქმედთ, ხეხილიცა და ვენახიც გაუმეცნიებიათ და ხილ-ნაყოფიც საკმაოდ ჰქონიათ. [2, გვ.122].

გრიგოლ ხანცთელის ცნობით შავშეთ-კლარჯეთის მეტისმეტი მთა-გორიანობის გამო „მონასტერთა მათ შინა არა არს სათიბელი ქვეყანა, არცა ყანა სახნავი, არამედ დიდთა შრომითა როჭიკისა მისვლა აქვს კარაულისა ზურგითა და მცირედ ვენახნი ჭირით და ურვით დაუნერგვიან,“ [8, გვ.556].

მოგვიანებით, საქართველოს მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის ეკონომიკური სიძლიერის ერთ-ერთ ფაქტორს სწორედ ტრადიციული მევენახეობა-მეღვინეობა წარმოადგენდა. ამასთან დაკავშირებით აკად. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა: „ძველ საქართველოს ეკონომიკაში, მეტადრე სასოფლო მეურნეობაში, მევენახეობა-მეღვინეობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ დარგის უაღრესობა ქართველი ერის ყოფაცხოვრებისა და ქონებრივი კეთილდღეობისათვის იმ საგულისხმო გარემოებითგანაც ჩანს, რომ მიწა-წყლის ორ მთავარ გეოგრაფიულ და ბოტანიკურ-აგრონომიულ ნაწილად მთად და ბარად გაყოფა სწორედ მევენახეობის გავრცელების თვალსაზრისზე იყო დამყარებული.

... მევენახეობა-მეღვინეობას ძველი საქართველოს საგარეო ვაჭრობაშიც ფრიად მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. ქართული ღვინო უძველეს დროითგანვე საექსპორტო საგანს წარმოადგენდა.

მევენახეობა-მეღვინეობა სასოფლო მეურნეობის უმაღლესი დარგია. მისი წესიერი და ნაყოფიერი წარმოებისათვის განსაკუთრებული ცოდნაც არის საჭირო და დიდი დაკვირვებისა და შორსგამჭვრეტელობის ნიჭიც უნდა გააჩნდეს ადამიანს, რომ ამ რთული საქმის პირნათლად გაძღოლა შეძლოს.“ [2, გვ. 303].

სამცხე-ჯავახეთის სოფლებს (სარო, ხიზაბავრა, ტოლოში ხერთვისი, შვიდრევანტა, გელსუნდა, თმოგვი, ჭაჭკარი, ვანისხევი და ა. შ.) ტერასები და მასზე გაშენებული ვენახები ძირითადად მტკვრის ხეობაში ჰქონდათ. ტერასული მევენახეობის მასშტაბურობით განსაკუთრებით ეს სოფლები გამოირჩეოდა.

ტერასებს, საერთოდ, ამ რეგიონში დარიჯებს უწოდებდნენ. დარიჯები კეთდებოდა უფრო მეტად მდინარე მტკვრისა და ნაწილობრივ ახალქალაქის წყლის ხეობაში მზის გულზე. გვერდა ადგილს გამოთხრიდნენ - გაავაკებდნენ, დაქანების მხარეს მშრალი წყობით ქვის კედელს ამოუშენებდნენ და მიწას დაახლოებით ერთ მეტრამდე გააფხვიერებდნენ. იმ შემთხვევაში, თუ ადგილი კლდის იყო, მაშინ მიწას მოიტანდნენ და საკმაოდ სქლად დააყრიდნენ. გვერდა ადგილის შესაბამისად შეიძლებოდა ერთმანეთის მიყოლებით თაროების მსგავსად განლაგებული თხუთმეტი-ოცი და უფრო მეტი ტერასა გაეკეთებინათ. ტერასა სიგანით ოთხი-ხუთი მეტრი, ხილ სიგრძე ასი მეტრი და უფრო მეტიც შეიძლებოდა ყოფილიყო.

სავენახედ მომზადებულ ტერასაზე მისი დამჭერი კედლის პერპენდიკულარულად დაახლოებით მეტრნახევარი სიგანის კვლებს-გობებს აკეთებდნენ, რომელშიც მორწყვის დროს წყალი გუბდებოდა.

საერთოდ, გობები საკმაოდ დიდი ტევადობისა იყო და მასში ჩამდგარი წყალი ნელ-ნელა, თანდათანობით გაინოვებოდა ვაზის ფესვებში. ვაზს რგავდნენ გობის შემადგენელ მხარეს. მას რწყავდნენ გვიან გაზაფხულზე და ზაფხულში, წელიწადში კი ორ-სამჯერ.

სოფელ საროს, ტოლოშის, ხერთვისის, ხიზაბავრის ტერიტორიაზე დარიჯებს ასეულობით პექტარი ეკავა. ყოველი სოფლის ტერასები სხვადასხვა სახელებით (მაგალითად სოფელ საროში ნავნების, კაპნების, სანგლის ხევის, დარიჯების ტერასები და ა.შ.) იყო ცნობილი.

10 საუკუნის ბოლომდე მევენახეობა-მელვინეობას სოფლის მოსახლეობის საოჯახო მეურნეობაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი რომ ეჭირა, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ყოველი ოჯახის ერთ-ერთი სრულსაკოვანი მამაკაცი მხოლოდ ამ საქმით იყო დაკავებული. ასე მაგალითად: სოფელ საროში მცხოვრები 100 წლის სიმონ ლონდარიძის გადმოცემით: „ბაღ-ვენახები ნიჯგორში გვქონდა, ოჯახში ერთი კაცი მებაღე იყო. ის გაზაფხულიდან რომ ჩავიდოდა ნიჯგორში გვიან შემოდგომამდე იქ რჩებოდა. ნიჯგორშივე გვქონდა მარანი და საღვინე ჭურები-ქვევრები. ყოველწლიურად მათ ღვინით ვავსებდით. ერთი ქვევრი ორმოცი, მეორე თხუთმეტი, მესამე ოცდაათი, მეოთხე ოცი და მეხუთე ოცდახუთი ბათმანი (ერთი ბათმანი ექვსი-ლიტრა) ღვინო ჩადიოდა. თითოეულ ქვევრში ცალ-ცალკე ჯიშის ყურძნის წვენს ასხამდნენ საღვინედ. ღვინოს იქვე ნიჯგორში ინახავდნენ და საჭირებისამებრ საროში ეზიდებოდნენ. ოჯახს ღვინო არა თუ წლიდან წლამდე ყოფნიდა, არამედ ნაწილს ადგილზევე ყიდდა, უმეტესად ჯავახეთის მოსახლეობაზე. იველაშვილების ხუთძმიან გაუყრელ ოჯახში ერთი ძმა - ლევანა მევენახე იყო. ვენახის სამუშაოების დაწყებიდან გვიან შემოდგომამდე ის ნიჯგორში იყო და ვენახს უვლიდა. დაწურულ ღვინოს იქვე მარანში ჩაყრილ ქვევრებში ინახავდა. ოჯახის უფროსთან შეთანხმებით ზედმეტ ღვინოს ადგილზევე ყიდდა. სოფელში მევენახეობის ქარბპროდუქტებით განსაკუთრებით ცნობილი იყვნენ გიორგაძეები, ასპანიძეები, მჭედლიშვილები“ [3. გვ.188-189].

გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან ნასოფლარ ნიჯგორის ტერიტორიაზე მიწის სამუშაოების დროს ძალიან ხშირად ნახულობდნენ სხვადასხვა სახის საღვინე ჭურჭელს. მაგალითად: 60-70-წლებში არჩილ ლონდარიძემ ძველი მარნის ადგილის გასუფთავების დროს მიწიდან ამოიღო დიდი ზომის (დაახლოებით 200-300 ლიტრი ტევადობის) რამდენიმე კარგად შენახული ქვევრი, რომლებიც გაასუფთავა და ახლად აგებულ მარანში მიუჩინა ადგილი.

სამცხე-ჯავახეთის ადგილობრივი მკვიდრი ხანდაზმული მოსახლეობა ოქტომბრის თვეს ყოველთვის „სთულის-სულთის“ სახელწოდებით მოიხსენიებდა. საუბარში არასდროს იტყოდნენ ოქტომბერი დადგაო; ყოველთვის ამბობდნენ „სულთის-სთველის თვე დადგა“-ო. ივ ჯავახიშვილის

განმარტებით: „იმას, რაც ჯერ მოსაკრეფი იყო, საქართველოში სასთულებელი ერქვა. ეს ტერმინი ისევეა ნაწარმოები, როგორც მსგავსი ცნებისავე გამომხატველი სამკალი-ა. ეს სიტყვა ესაიას 16/9-ში გვხვდება: „სამკალსა ზედა და სასთულებელსა ზედა შენსა მწყობრი დამათრგუნებელთა დაეცა“-ო. მსაჯულთა 8/2-შიც სწერია: „ანუ არა უმჯობეს არს ტევანი იგი ეფრემისი, ვიდრელა სასთულებელი ღვინო აბიეზერისა“-ო. ხილისა და მეტადრე ყურძნის მკრეფელს მსთულებელი და მესთულე ეწოდებოდა“. (2. გვ. 425). იგი აქვე განმარტავს: „სთველის დროის გამოსარკვევად ძველ საქართველოში შესაძლებელიაის გარემოება იქნეს გამოყენებული, რომ უძველეს ხანაში სთუელი შემოდგომასაც ნიშნავდა. ამის დასადასტურებლად არაერთი მაგალითის მოყვანა შეიძლებოდა“ და ნიშნულად ასახელებს თამარ მეფის ისტორიკოსს. (2. გვ. 624).

სწორედ ტერასებზე გაშენებული ადგილობრივი ჯიშის (ბეჟანო, ხარისთვალა, ცხენის ძუძუ და სხვა) ყურძენი თუ ხილი (თუთა, მსხალი ვაშლი და ა. შ.) და მისგან დამზადებული სხვადასხვა სახის პროდუქტი მეცხრამეტე საუკუნეში არა მარტო საქართველოს, არამედ ევროპისა და აზიის ბაზრებზეც გადიოდა, რომელზედაც საკმაოდ დიდი მოთხოვნა იყო.

სოფელ საროსა და ხიზაბავრის ოჯახთა უმრავლესობას იმდენად დიდი რაოდენობით ჰქონდა ღვინო, რომ ყველიერში, რომელიც მთელი კვირა გრძელდებოდა, საჭიდაოდ გამოყვანილ ხარებს ვედროებით ასმევდნენ ღვინოს.

თუ რამდენად მაღალ დონეზე იყო ტერასული მევენახეობა გამვითარებული ეს ნათლად ჩანს XVI საუკუნის ბოლოს შექმნილი თურქული წერილობითი წყაროებიდანაც. მ. სვანიძის მითითებით „სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე განერილი გადასახადების ოდენობა დგებოდა სამი წლის საშუალო მოსავლის საფუძველზე. „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“ უნიკალური წყაროა სამცხე-საათაბაგოს სოფლის მეურნეობის შესასწავლად“ [5, 86-87].

დავთრის მიხედვით სოფელი ტოლოში თვრამეტე კომლიანია და გამოსაღების სახით 12000 ახჩის ღირებულების 1500 ბათმან შირას (შირა ჯერ კიდევ დაუდუღებელი ღვინის წვენი [11, გვ. 1384]) იხდის. იქვე ჩამოთვლილია რამდენიმე ვენახიც. „ვ ე ნ ა ხ ი და ბაღი სახელად ხ ო ს ი კ (?) ზიმისა, აქ ხერთვისის ზაყიმის ქათიბ მ უ ს ტ ა ფ ა ს მფლობელობაში.

ვ ე ნ ა ხ ი ა რ დ გ ო მ ე ლ გ უ ლ ი ჯ ა ნ ი ს ძ ი ს ა 3 ნაკვეთი, აწ ხერთვისის ლივის მარალაის 3 უ ს ე ი ნ ი ს მფლობელობაში [მყიფი]. სასამართლოს განაჩენის თანახმად იჯარის წესით წელიწადში 60 [ახჩას იძლევა].”

ვ ე ნ ა ხ ი ვ ა რ თ ა ნ ა ს ი 1 ნაკვეთი, აწ . . . მფლობელობაში [მყიფი]. სასამართლოს განაჩენის თანახმად იჯარის წესით წელიწადში 30 [ახჩას იძლევა].

ვ ე ნ ა ხ ი ბ ა რ ა მ ა მ უ რ ა დ ი ს ა 1 ნაკვეთი, აწ ი უ ს უ ფ ზ ა ყ ი მ ი ს მფლობელობაში [მყიფი]. სასამართლოს განაჩენის თანახმად იჯარის

ნესით წელიწადში 30 [ახჩას იძლევა].

ვ ე ნ ა ხ ი ი ო რ დ ა ნ ე ბერისა, ან ჰ ა ჯ ი რ ი დ ე ა ნ ი ს მფლობელობაში [მყიფი]. სასამართლოს განაჩენის თანახმად იჯარის წესით წელიწადში 40 [ახჩას იძლევა].

ვ ე ნ ა ხ ი 1 ნაკვეთი, 3 ქილიანი, ბ ა ტ ა ტ ა ს ძ ი ს მ უ რ ვ ა ნ აზნაურის, ან ვ ა რ ძ ე ლ მელიქის მფლობელობაში [მყიფი]. სასამართლოს განაჩენის თანახმად იჯარის წესით წელიწადში 40 [ახჩას იძლევა] [1, 179].

იმ პერიოდისათვის სოფელ საროში ცხოვრობდა ოციკომლი ცხოვრობდა. სხვა სახის გადასახადებთან ერთად სოფელი 125 ბათმან შირას იხდიდა სოფელს ვენახები რომ არ ჰქონოდა არც გარკვეული რაოდენობის შირას გადაიხდიდა და არც მითითებული იქნებოდა: „ვენახი ცნობილი ვ ა რ ძ ე ლ ი ს ენუქა[ს-ძისა] ცნობილი ან ზაიმ ხ ე ნ დ ა ნ ი ს მფლობელობაში.“[1. გვ. 188].

რვა კომლიანი სოფელი ქუნცა 3200 ახჩის ღირებულების 400 ბათმან შირას. ხოლო შვიდ ოჯახიანი სოფელი ბნელა 2400 ახჩის ღირებულების 300 ბათმან შირას იხდიდა,[1, გვ. 182].

ნიჯგორში 36 კომლი ქართული მოსახლეობა იყო და შეწერილი ჰქონდა 4000 ახჩის ღირებულების 500 ბათმანი შირა. რაც შეეხება ორმოცს იგი მოსახლეობისაგან დაცლილია, მაგრამ მითითებულია, რომ „სოფელი ორმოცი საროს ვენახების გამოკლებით“ იხდის „მარცვლეულისა და სხვათაგან 2000“ ახჩას იხდის.[1. გვ. 180-182].

40 კომლიან სოფელ ხიზაბავრას 800 ახჩის ღირებულების 100 ბათმანი შირის გადახდა უწევდა. [1, გვ. 176]. იმ პერიოდისათვის სოფელ საროში მოსახლეობა 20 კომლს შეადგენდა და 1000 ახჩის ღირებულების 125 ბათმან შირას იხდიდა. დავთარში მითითებულია ცალკეული ვენახებიც: „ვ ე ნ ა ხ ი ცნობილი ე ნ უ ქ ა ს ძ ი ს ა 3 ნაკვეთი, ან ზაყიმ ხ ე ნ დ ა ნ ი ს მფლობელობაში [მყიფი]. იჯარის წესით წელიწადში 60 [ახჩას იძლევა]“ [1. გვ. 188].

სოფელი ხიზაბავრა და სარო საუკეთესო ხარისხის სასოფლო-სამეურნეო მიწების ნაკლებობას არ განიცდიდა. საკითხავია რა რჯიდა ამ სოფლების მოსახლეობას ფაქტიურად ხელის სამუშაო იარაღებით ასეთი მძიმე შრომატევადი სამუშაო ჩაეტარებინა და მტკვრის ხეობაში გამოუყენებელი კუსტარული იარაღებითა და მძიმე ფიზიკური შრომით უვარგისი ფერდობების ასეულობით ჰექტარი საუკეთესო სავენახე-საბაღე ადგილად ექცია. საქმე ისაა, რომ ქართველი კაცი ოდითგანვე შესისხლხორცებული იყო მევენახეობა-მებაღეობას. ვინაიდან აღნიშნული სოფლები ზღვის დონიდან საკმაოდ მაღლა მდებარეობს და აქაური კლიმატური პირობები მევენახეობა მებაღეობისათვის არახელსაყრელი იყო, რაც აღნიშნული დარგის ინტენსიური განვითარების საშუალებას არ იძლეოდა. რაც შეეხება მტკვრის ხეობას, იქ მევენახეობა-მებაღეობის განვითარებისათვის საუკეთესო მიკროკლიმატი არსებობდა.

მ. სვანიძის დაანგარიშებით: სამცხე-ჯავახეთის 246 სოფლიდან შირას გადასახადი გაწერილი იყო 126-ზე '144984 ახჩის ოდენობით -18800 ბათმანი.“[5, გვ. 87]. აქედან მარტო ხერთვისისა და თოგვის რაიონის 16 სოფელი მთელი გადასახადის 27,7%-ს ხვდიდა. ეს ციფრები ნათლად მეტყველებს იმაზე წარსულში, თუნდაც თურქეთის ბატონობის პერიოდში, აღნიშნული რაიონების მოსახლეობის ეკონომიკაში ტერასულ მევენახეობას რამდენად მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა.

ტერასული მევენახეობა მეტ-ნაკლებად სოფელ ხიზაბავრასა და საროში მეოცე საუკუნის ორმოცდაათიან წლებამდე იყო შემორჩენილი. გ. ბოჭორიძის მითითებით: „ვაზი უმთავრესად შენახულია სარო-ხიზაბავრას, სხვილისა პატარა-პატარა ვენახები. ვენახებს ახლა კი არ აშენებენ, არამედ რაც დარჩენილა მარტო იმას უვლიან ყურძენსაც უმთავრესად მარტო საჭმელად ხმარობენ სარო-ხიზაბავრას; ვაზის მეტი წილი დაბალია, არის თითო-ოროლა მაღლარიც. სარო-ხიზაბავრას სულ არის 5 ჯიში.

1. საფერავი. შავია, დიდმტევნიანი, მსხვილმარცვლიანი, მტევანი 1/2 კილო იქნება. ნაკლებს ისხამს.

2. ხარისთვალა. მოთეთროა, უფრო უკეთ, მოყვითალო, სინათლის ფერია. კაკლის ტოლა მარცვალა აქვს, სანახავად ღამაზია. მტევანი ერთ კილომდე იქნება. ფოთოლი განსხვავებული აქვს, იგი ლეღვის ფოთოლს ემსგავსება სიდიდით, ბევრს ისხამს.

3. ბუდეშური - კახეთის მაგვარი ჯიშია.

4. ცხენის ძუძუ, შავია, მარცვალა გრძელი აქვს, ჭანჭურს ჰგავს, ძალიან დიდი მტევანი იცის, მტევანი ერთი კილო იქნება, საფერავს ათი წყებით სჯობია, იგი ცოტა არის; თითო ვენახში 2-3 ვაზია შენახული.

5. თითა კახურის მაგვარი ჯიშია, ის ნაკლებია ცხენის ძუძუზე.

ყურძნის დაყენება; ძველად ყურძენს ჯერ ქვითკირის საწნახელში სწურავდნენ ფეხით, ბოლოს რაც დარჩებოდა, ქვის საწნავში ანუ საქაჩავში გადაჰქონდათ და იმაზე სწურავდნენ.“ (4, გვ. 244.)

ზემოთ მოტანილ მასალას ჩვენ მხოლოდ ერთს დავამატებთ. სოფრლ საროს ტერასულ მევენახეობაში დიდი ადგილი ეჭირა ადგილობრივი ჯიშის შავ ყურძენს, რომელსაც მოსახლეობა „ბეჟანოს“ უწოდებდა. სწორედ მისგან ამზადდებოდა საუკეთესო ხარისხის ღვინოს. იგი იმდენად უხვმოსავლიანი იყო, რომ როცა დამწიფდებოდა ვაზი მთლიანად გადაშავდებოდა და შორიდან ფოთოლი აღარ ემჩნეოდა.

სამცხე-ჯავახეთში გავრცელებულ ვაზის ჯიშებიდან „ბეჟანო“ ყურძენს „ბეჟანას სახელწოდებით დაფიქსირებული აქვთ დ. ტაბიძესა [10] და შ. ნიქაძეს [7].

ივ. ჯავახიშვილის გადმოცემით: „ძველი მესხეთის მიმკვდარებული მევენახეობის აჩრდილიდან ეხლა

ს. საროსა და ხიზაბავრაში. ...მესხეთში ს. საროსა და ხიზაბავრაში უცნობ ავტორს მხოლოდ ხუთი ნითელი და შავი ყურძნის ჯიშის სახელია აქვს აღნიშნული: 1. ცხენისძუძუ, რომელსაც შავი მოგრძო მარცვალი აქვსო და საჭმელი ყურძენიაო. 2. თითა ყურძენი თეთრი, თითივით მოგრძო მარცვლიანი. 2. ხარისთვალა თეთრი, მრგვალი და ტკბილმარცვლიანი. 4. საღვინე შავი ყურძენია, რომლისგანაც ნითელ ღვინოს აყენებენ და 5. ბუდეშური ნითელი, მეტად ტკბილი და სურნელოვანი საჭმელი ყურძნის ჯიში.” (2. გვ. 441). ზემოთ ჩვენს მიერ აღნიშნული ჯიში „ბეჟანოს” სახელწოდებით სწორედ საღვინე ყურძენია, რომელიც იმდენად უხვმოსავლიანი იყო, რომ მსხმოიარე დამნიფებული ვაზი ისე გადაშავდებოდა, შორიდან ფოთლები აღარ ემჩნეოდა. უხუცესი მთხრობლების გადმოცემით: „დამნიფებული ყურძნის თითოეული ძირი შორიდან შემხედვარეს მწოლიარე შავი კამეჩი ეგონებოდა” [9]. სწორედ ეს ჯიში იყო ძირითადი საღვინე ყურძენი, რომლის წვენიტაც ყოველ შემოდგომით ათეულობით დიდი ტევადობის ქვევრი ივსებოდა.

სამწუხაროდ, გასული საუკუნის 20-იანი წლებიდან მთელი რიგი ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზების (პირველი მსოფლიო ომის გამოძახილი, რევოლუცია, საქართველოს გასაბჭოება, კოლექტივიზაცია, მოსახლეობისათვის მიწების ჩამორთმევა და ამ პროცესების თანმდევი უარყოფითი შედეგები) გამო დროთა განმავლობაში აღნიშნული ტერასები მიტოვებული ფაქტიურად უყურადღებოებით მოიშალა და გავერანდა. მისი უდიდესი ნაწილის გასამაგრებელი კედლები ჩამოშლილ-ჩამონგრეულია, უნიკალური ჯიშის ვაზი და ადგილობრივი ჯიშის ხილის ბაღები გადამხმარ-გაჩეხილია, ნიადაგი კი გაკორდებულია და ზამთრის საძოვრადაა გადაქცეული.

XX საუკუნის 50-იან წლებში ხელისუფლებამ სამცხე-ჯავახეთში მევენახეობის აღორძინებასთან დაკავშირებით რატომღაც აქცენტი ნაკლებ მოსავლიან ახალციხისა და ადიგენის რაიონებზე აიღო და უყურადღებოდ დატოვა ასპინძის რაიონში არსებული ის უნიკალური სავენახე ტერასები, რომელის მეშვეობითაც მხოლოდ 16 სოფელი წარსულში მთელ რეგიონზე შეწერილი შირას სახით თურქული გადასახადის 27,7%-ზე მეტს იხდიდა.

ამავე საუკუნის 70-იან წლებში ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა ინიციატივით დაიწყო სოფელ ხიზაბავრის მიტოვებული ტერასების ინტენსიური აღდგენითი სამუშაოები და საკმაოდ დიდი ნაწილი შეაკეთეს კიდევ. მაგრამ იმ დროინდელი ხელისუფლების უყურადღებობის გამო ეს ბრწყინვალე ნამოწყება უშედეგოდ დამთავრდა.

რამდენიმე წლის წინ გარკვეულმა პირებმა დაიწყეს სოფელ ხიზაბავრის მიტოვებული და დანგრეული ტერასული მევენახეობის აღდგენითი სამუშაოები (ტერასების აღდგენა-შეკეთება, ვაზის დარგვა, სარწყავი სისტემის მოწესრიგება და ა. შ.), მაგრამ მიზეზთა და მიზეზთა გამო სამწუხაროდ შუა

გზაზე შეჩერდა.

დღეისათვის თუ იქნება სახელმწიფოს ნება და დაინტერესება, თავისუფლად შეიძლება აღდგეს ტერასული მევენახეობა თუ მებაღეობა თავისი უნიკალური ადგილობრივი ვაზისა და ხილის ჯიშით. საფლის მეურნეობის ამ საინტერესო დარგზე ყურადღებას მიტომ ვამახვილებთ, რომ იგი ძლიერ ეკონომიკურ, უფრო მეტად კი, სულიერ საყრდენს წარმოადგენდა საქართველოს მკვიდრი ძირძველი მოსახლეობისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, 2, თბ., 1941.
2. ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. ტ. 5. თბ., 1986.
3. თ. იველაშვილი, ოჯახის ეკონომიკური საფუძველი სანხრეთ საქართველოში//კრ. “ასპინძა სანცხისა და ჯავახეთის საზღვარზე,” ახალციხე, 2000.
4. გ. ბოჭორიძე, სამცხე-ჯავახეთი, თბ., 1992.
5. მ. სვანიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სოფლის მეურნეობა 16 საუკუნეში. თბ., 1979.
6. ს. მაკალათია, სამცხე-ჯავახეთი, თბ., 1938.
7. შ. ნიქვაძე, მევენახეობის თანამედროვე მდგომარეობა და განვითარების პრესპექტივები მესხეთში, თბ., 1958.
8. ქართული მწერლობა, ტ. 1, თბ., 1987.
9. თ. იველაშვილი, სამცხე-ჯავახეთში 1979 წლის მივლინების მასალები.
10. Д. Табидзе, Производственной промышленной Культуры винограда в новые района Грузинское ССР, М., 1957.
11. თურქული ლექსიკონი, 2, ანკარა, 1988 (თურქულ ენაზე)